

формі різноманітних діалогів, що обов'язково передбачають опору на досвід кожного учасника колективної діяльності, його ціннісне самовизначення, певні вольові якості та життєві очікування [12, с. 153].

Висновки. Педагогічна спадщина А. С. Макаренка надзвичайно цінна для сучасних позашкільних навчальних закладів. Погляди та ідеї великого педагога стосовно розуміння сутності колективу, його визначальних ознак, складу та структури, особливості гармонізації відносин особистості й колективу, ефективних умов його формування продовжують розвиватися та удосконалюватися з урахуванням реалій сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабицкая М. Проблемы внешкольного воспитания подростков в педагогическом наследии А. С. Макаренко / М. Бабицкая // Імідж сучасного педагога. – 2002. – № 4-5. – С. 41-42.
2. Білик Н. Педагогічна система Антона Макаренка: від вихованого вчителя до вихованого учня / Н. Білик // Імідж сучасного педагога. – 2008. – № 1-2. – С. 41-44.
3. Варій М. Й. Основи психології і педагогіки : навчальний посібник / М. Й. Варій, В. Л. Ортинський. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 376 с.
4. Вербицький В. В. Виховний потенціал позашкільних навчальних закладів : колективна монографія / [В. В. Вербицький, Л. І. Ковбасенко, О. П. Липецький та ін.]; [за ред. О. В. Литовченко]. – К. : О. Т. Ростунов, 2011. – 200 с.
5. Гончар О. Гордість вітчизняної педагогіки. Антон Макаренко / О. Гончар // Історія України. – 2009. – № 11. – С. 5-8.
6. Енциклопедія освіти / відповід. ред. В. Г. Кремень ; Акад. пед. наук України. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
7. Макаренко А. С. С любовью и тревогой : сборник / сост., вступ. ст., прим. А. К. Романовского. А. Т. Губко. – К. : УСХА, 1989. – 368 с.
8. Мейжис И. А. Социальная психология общественного развития : учебное пособие / И. А. Мейжис, Л. Г. Почебут. – К. : Миллениум, 2007. – Ч. 2. – 404 с.
9. Москаленко В. В. Соціальна психологія : підручник / В. В. Москаленко. – Київ : Центр навчальної літератури, 2005. – 624 с.
10. Пустовіт Г. П. Позашкільна освіта і виховання: теоретико-дидактичний аспект : монографія / Г. П. Пустовіт. – Миколаїв : МДУ ім. В. О. Сухомлинського, 2010. – Кн. 1. – 379 с.
11. Сень О. Ідеї А. С. Макаренка в контексті пріоритетів освіти Полтавського району / О. Сень // Витоки педагогічної майстерності. – 2013. – Вип. 11. – С. 306-311.
12. Сущенко Т. Позашкільна педагогіка: теорія, історія, практика : наук.-метод. посібник / Т. І. Сущенко. – К. : Праймдрук, 2011. – 299 с.
13. Шумская Е. Проблема трудового воспитания в педагогическом наследии А. С. Макаренко / Е. Шумская // Імідж сучасного педагога. – 2002. – № 4-5. – С. 43-44.

Дата надходження до редакції: 15.09.2014 р.

УДК 37 (091) 9477

Світлана КАРПЕНЧУК,
доктор педагогічних наук,
професор Рівненського державного
гуманітарного університету

ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ А. С. МАКАРЕНКА: ГУМАНІСТИЧНІ КОНТЕКСТИ

*Мій світ – світ організованого творення людини.
А. С. Макаренко*

У статті зосереджується увага на одному з провідних компонентів педагогічної системи педагога-класика А. С. Макаренка – гуманізму – основному принципі його теоретико-методичних поглядів та практичного досвіду, виокремленому на основі чотирьох контекстів – гуманістичної методології теоретичної спадщини А. С. Макаренка, гуманізму його теоретичних концепцій, колективу як середовища, що уможливило гуманні стосунки його членів, та гуманістичних аспектів різнобічної діяльності колективу. Пропонується перша частина нового погляду на педагогічну спадщину А. С. Макаренка, синтезована в методолого-теоретичний блок.

Ключові слова: гуманізм, контекст, теорія, колектив, мета та цілі виховання, синтез, щастя, співуправління.

В статті сфокусовано увагу на одному з провідних компонентів педагогічної системи педагога-класика А. С. Макаренка – гуманізму – основному принципі його теоретико-методичних поглядів та практичного досвіду, виокремленому на основі чотирьох контекстів – гуманістичної методології теоретичного насліддя А. С. Макаренка, гуманізму його теоретичних концепцій, колектива як умов організації гуманних взаємодій його членів, а також гуманістичних аспектів різносторонньої діяльності колектива. Пропонується перша частина нового погляду на педагогічне насліддя А. С. Макаренка, синтезована в методолого-теоретичний блок.

Ключевые слова: гуманізм, контекст, теорія, колектив, ціль виховання, синтез, щастя, суоправлення.

The article is devoted to the problem of one of the main component of the pedagogical system of its classic A. S. Makarenko – humanism, that is one of the main idea of his theoretical and methodological views and his practical experience. They are defined on the base of four contests – humanistic methodology of A. S. Makarenko's theoretical works, humanism of his theoretical conceptions, a collective as an space that unites humanitarian relations members of a collective and humanistic aspects of different kinds of collective activity of A. S. Makarenko. The first part of a new point of view in the pedagogical work of A. S. Makarenko is given and it is united in methodological and theoretical block.

Key words: humanism, context, theory, collective, aim of education, happy, cooperation.

Постановка проблеми. В нинішніх умовах ми неодноразово звертаємося до класичної літератури, в тому числі й педагогічної, оскільки саме вона забезпечує нас знаннями як вітчизняного, так і світового досвіду щодо організації освітньо-виховного процесу. Серед низки імен, які й понині звучать на сторінках педагогічної преси, виокремлюється постать А. С. Макаренка, але, на жаль, ми зосереджуємо увагу переважно на його ідеях, пов'язаних з організацією дитячого колективу, синтезуючи їх переважно в контекст закладів для малолітніх правопорушників. Це, звичайно, одна з актуальних нині проблем і вирішувати її дійсно слід, враховуючи прогресивний апробований досвід упровадження системи А. С. Макаренка в умовах загальноосвітнього закладу, як і багато інших досвідів педагогічно-реформаторів різних періодів розвитку педагогічної думки: О. С. Нілл (Англія), А. Г. Франк (Німеччина), І. Г. Песталоцці (Швеція), В. М. Сорока-Росинський (Росія), Я. Корчак (Польща), С. Т. Шацький (Росія), Г. Вінекен (Німеччина) та ін.

А. С. Макаренко виокремлюється не лише як стратег у галузі педагогічної практики, а і як незрівнянно талановитий методолог, теоретик і майстерний методист. Окрім цього, його педагогічні погляди ґрунтуються на чітко виражених гуманістичних засадах, що важливо враховувати під час вивчення його педагогічної спадщини в педагогічних навчальних закладах та інтегрування його досвіду в педагогічну практику. Зосередження уваги на цьому і є метою статті.

Контекст перший – гуманістична методологія теоретичної спадщини А. С. Макаренка. Методологією педагогіки як науки, що є галуззю спеціального знання, можна вважати сукупність вихідних філософських, основоположних і системотвірних позицій, категорій, уявлень, що визначають напрям і характер осмислення вченими тієї або іншої галузі об'єктивної дійсності. Загальні і часткові методи її пізнання, наукового проникнення в її сутність і закономірності розвитку з метою здійснення цілеспрямованого, розумного впливу на людину, істоту, яка втілює вищий рівень розвитку життя і є суб'єктом суспільно-історичної діяльності, а також є системою, в якій фізичне і психічне, генетично зумовлене і сформоване в процесі життя, тобто

природне і соціальне, утворюють непорушну єдність (С. У. Гончаренко).

Оскільки людина є предметом вивчення цілої низки людинознавчих наук, то педагогічна методологія повинна синтезувати ці знання. Йдеться про **людиноцентристський** підхід (В. Кремень), на якому ґрунтується педагогічна антропологія. Оперуючи тим, що методологія характеризує провідне підґрунтя будь-якої теорії й, відповідно, погляди персоналії, яка обґрунтовує її чи пропагує власні ідеї, виокремимо на цій основі перший контекст гуманістичних ідей А. С. Макаренка – людиноцентристський – як епіцентр, що **забезпечує процес інтегрування Людини і Світу** – предмет вивчення філософії – у межах мікро-, макро- та мегапростору – **зовнішній світ**. Як відомо, на основі макро- та мегасвіту віками структурувалася діяльність і мікросвіту, яким є насамперед людина, її **внутрішній світ** та найближче для неї середовище – сім'я, заклад, в якому вона навчається й виховується. В А. С. Макаренка про такий світ було своє уявлення: *«Не думайте, що такий світ дуже малий. Мій світ у декілька мільярдів раз складніший всесвіту Фламміріона, й, окрім того, в ньому відсутні деякі непотрібні речі фламміріонівського світу, як-ось: зірка Сіріус чи Альфа Великого Пса, але зате в моєму світі є величезна кількість таких предметів, які жоден астроном не виміряє за допомогою найдосконаліших своїх трубок і препаратів зі скла. Мій світ – люди, мою волю створене для них розумне життя в колонії, постійна складна й тонка боротьба зі стихією Я, які утверджують себе. Мій світ – світ організованого творення людини...»* [9, т. 8., с. 30].

Проблема взаємозв'язку Людини і Світу характерна не лише для філософії, а й для педагогіки, що тлумачиться як **педагогічна** чи **практична філософія**. Вона вирізняється особливим, специфічним лише для неї призначенням, а **дже не лише обґрунтовує цей взаємозв'язок, а розробляє відповідні засоби, що забезпечують сам процес інтегрування людини у світ**. Чи ж можна програмувати таке інтегрування поза гуманістичними засадами? Чи можна займатися освітою і вихованням людини, не враховуючи її істинно людської сутності, на основі чого й обґрунтовується гуманізм як принцип моральної свідомості; не враховуючи безмежності можливостей людини щодо її спроможності до вдосконалення; не дотримуючись вимоги свободи й захисту гідності особистості, ідеї щодо права людини на щастя і того, що задоволення її потреб та інтересів повинно бути кінцевою метою суспільства?

Щоб чітко виокремити гуманістичні засади А. С. Макаренка на методологічному рівні, звернемося до періоду, який є для них характерним.

20-30 рр. ХХ століття. Голод... Громадянська війна... Холод... Репресії... Здавалося б, про які гуманістичні засади може йтися та ще й на рівні педагогічної методології? Але слід зауважити, що цей період вважається етапом методологічного прориву в науці, в тому числі й педагогіці. Виокремлюється низка методологічних течій – матеріалістична, ідеалістична, позитивістська, антропологічна тощо. Кожна з них ввійшла в історію педагогіки, але найяскравіше вираженими були й досі залишаються матеріалістичний (ґрунтується на соціальній основі) й ідеалістичний (його прихильники пропагують перевагу духовного компонента як основоположного

підґрунтя в науці) підходи, оскільки погляди вчених, які їх пропагували, були суперечливими щодо предмета вивчення в педагогіці та провідних умов, що забезпечують результативність освіти й виховання людини. Наприклад, погляди матеріалістів ґрунтувалися на визнанні важливої ролі активності самої особистості в її власному розвитку і формуванні, що, звичайно, спонукало вчених до пошуку способів стимулювання цієї активності в процесі виховання. Безперечно, неможливо оцінити цю позитивну тенденцію матеріалізму, але, як засвідчує досвід, активність особистості мотивувалася частіше не її внутрішньою потребою (точніше, вона взагалі не бралася до уваги), а масовим рухом (ентузіазмом, героїзмом) заради розвитку державності, в процесі чого втрачався індивідуальний потенціал людини.

Ідеалісти, навпаки, стверджували, що особистісний розвиток людини відбувається на основі заздалегідь передбаченої в ній «внутрішньої програми», тобто обмежували її розвиток рамками цієї «програми», виходячи з неможливості її соціальної досконалості. Одним словом, **їдеться про зовнішню і внутрішню структури людини**. Як у цій ситуації реалізував свої погляди А. С. Макаренко? Ми знаємо, що він розв'язував цю проблему в межах 10 років. **То ж у чому проявляється її складність?**

Давайте звернемося до конкретного прикладу з досвіду А. С. Макаренка. *«Я під цілями виховання розумію програму людської особи, програму людського характеру, причому в поняття характеру я включаю весь зміст особистості, тобто і характер зовнішніх виявів, і внутрішньої переконаності, і політичне виховання, і знання, геть усю картину людської особи; я вважаю, що ми, педагоги, повинні мати таку програму людської особи, до якої ми повинні прагнути»*, – ділиться своїми думками А. С. Макаренко [8, с. 50]. Зрозуміло, що педагог обмірковує глобальну проблему освітньо-виховного характеру, яка є актуальною у всі періоди розвитку педагогічної науки і практики. В означений нами період як представники педагогічної науки, так і практики вимушені були дотримуватися вимог, виокремлених у нормативних документах, пов'язаних з освітою і вихованням підростаючого покоління. А. С. Макаренка непокоїла думка: до чого він як педагог має прагнути, щоб із кожного хлопчика чи дівчинки **виховати громадянина**. Розробляючи програму особистості, Макаренко зіштовхнувся з такою проблемою: чи ця програма особи має бути однаковою для всіх, чи він має дотримуватися єдиної програми, стандарту для кожного індивідууму – йдеться про людину зовнішню (соціальну). *«Тоді я повинен, – продовжує міркувати педагог, – пожертвувати індивідуальною привабливістю, своєрідністю, особливою красою особи, а якщо не пожертвувати, то яка ж у мене може бути програма! І я не міг цього питання так просто абстрактно розв'язати, але воно в мене було розв'язане практично протягом десяти років [8, с. 150]*. Як бачимо, Макаренка хвилює людина як цілісна істога та її соціальна і внутрішня (духовна) спрямованість. *«Для мене не виникало запитання: чи повинен мій вихованець вийти сміливою людиною, чи я повинен виховувати боягуза. Тут я припустив стандарт, що кожен повинен бути сміливим, мужнім, чесним, працьовитим, патріотом. Але ж що ж робити, коли підходи до таких ніжних особливостей людини, як талант?»*

[там само, с. 150-151]. Пригадаймо випадок з одним із вихованців А. Макаренка – Терентюком. Педагог відкрив у ньому неабиякий талант коміка. Він бачив, що саме в акторській роботі юнак може досягти великих результатів, а в технічному навчальному закладі, куди той вступив, буде пересічним студентом. І Макаренко зважився на ломку. За допомогою загальних зборів колективу відрізував хлопця з технічного інституту і змусив його вступити до театрального технікуму. Чи ж гуманно повівся А. С. Макаренко із вихованцем? Саме за подібні прояви Макаренка неодноразово засуджують деякі сучасні педагоги. І взагалі, хто має більше право засуджувати чи схвалювати дії педагога? Звичайно, той, хто відчув на собі його вплив. *«Тепер він, – пише А. С. Макаренко, – чудовий актор, уже грає в одному з найкращих далекохідних театрів, за два роки він пройшов шлях, який люди роблять за 10 років. І тепер він мені дуже вдячний»*. Окрім цього, додає: *«І дуже можливо, – пише він, – що згодом підготовка наших кадрів полягатиме в тому, щоб учити людей як здійснювати таку ломку. Адже навчають лікаря, як робити трепанацію черепа. В інших умовах, можливо, вчитимуть педагога, як таку «трепанацію» робити – може, тактовніше, успішніше, ніж я це зробив, але, як ідучи за якостями особи, її нахилами та здібностями, спрямовувати цю особу в найпотрібніший для неї бік» [8, с. 151-152]*. (див. рис. 1).

Тобто А. С. Макаренко зумів інтегрувати загальні й індивідуальні цілі виховання, виокремивши таке поняття, як «**індивідуальний коректив**». Як засвідчує ґрунтовний аналіз цієї проблеми, А. С. Макаренко відзначався як *методолог – антрополог-синтезист*. *«[Виховання], – вважає він, – повинно спрямовуватися однією системою законів, подібним природним законам. І якщо в руках людини застосування цих законів набуває форм різноманітних комбінацій, то єдність принципового підходу від цього не програє, як не програє сутність біологічних законів від того, що способи пересування пташки і каракатиці різні» [9, т.1; 12]*. Окрім цього, найоптимальнішим варіантом розв'язання цієї проблеми має бути створення, за А. С. Макаренко, такого *методу*, який, будучи загальним і єдиним, одночасно дає можливість кожній особистості розвивати власні особливості, зберігати свою індивідуальність [9, т. 4, с. 467].

У чому ж проявляється гуманістичність педагогічних поглядів А. С. Макаренка на методологічному рівні розв'язання цієї проблеми?

По-перше, у **програмуванні морального ідеалу як стратегії**, що уможлиблює діалектику (динамічний розвиток) особистості. При цьому варто зауважити, що орієнтацію на моральний ідеал у процесі програмування освітньо-виховних цілей у Макаренка були власні погляди. Він **застерігав проти прогнозування абстрактного ідеалу** типу «гармонійна особистість», «борець, повний ініціативи», «людини-комуніста» тощо, які не обґрунтовані чітко і сприймаються як загальний шаблон. Педагог вважав, що цілі виховання повинні бути виражені в реальних якостях людей і дійшов висновку, що педагогіка повинна опрацювати найскладніше питання про мету виховання та про метод наближення до цієї мети, тобто **від педагогічної теоретика вимагається не розв'язання проблеми ідеалу, а пошук шляхів до цього ідеалу** [6, с. 25].

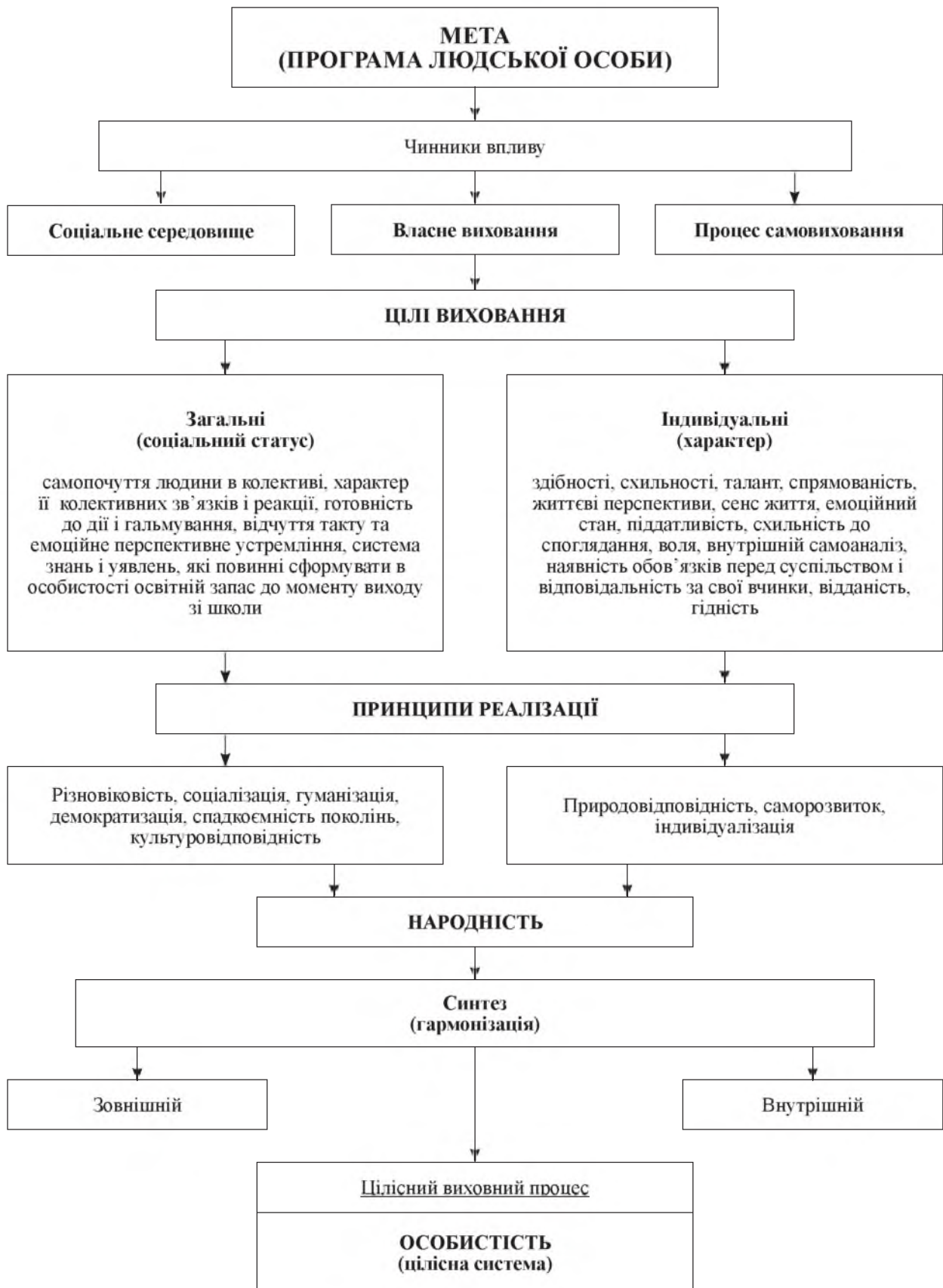

Рис. 1. Програмування виховних цілей за технологією А. С. Макаренка

По-друге, провідним феноменом обох методологічних підходів (методологічного й ідеалістичного) є *безкорисна благодійність*. Чи ж не вона характеризує досвід А. С. Макаренка, який організував притулок для понад 3 тис. безпритульних дітей, замінивши їм батька, створивши сімейні стосунки, забезпечивши їх відповідною освітою і вихованням, урятувавши від голодної смерті, оскільки це був період, відомий в історії як *масовий голодомор*.

По-третє, в умінні гармонізувати природну і соціальну структури особи – внутрішнє і зовнішнє «Я» людини. У нинішніх умовах погодженість ідеалістичного та матеріалістичного підходів у методології уможливають розгляд процесу розвитку та виховання людини в міцному взаємозв'язку з кінцевим результатом – моделлю сформованої особистості як найвищим рівнем її довершеності.

По-четверте, програмуванні одного із кінцевих результатів мети виховання людини – *щастя*. А. С. Макаренко стверджував, що мета його педагогічної діяльності – виховання щасливої особистості. В основі його витонченої педагогічної техніки лежить бачення людської краси, а сам виховний процес плується як «послідовна боротьба за радість життя, за право людини на любов до «себе й навколишнього світу» (виокремлено нами) [11, с. 452].

У чому ж полягає сутність поняття «щастя»?

Особливо продуктивно в цьому плані є написана в 1939 році повість «Прапори на баштах», в якій, за словами А. С. Макаренка, він описав техніку «щастя і поезії дитячого життя», виокремивши такі компоненти:

- визнання права особистості на неповторність, багатобарвність як її характерну ознаку;
- спрямованість на виховання поваги, пошани, довір'я до кожної особистості;
- утвердження принципу здорового способу життя через реалізацію ігрового ритуального комплексу поведінки, прав і обов'язків вихованців, що розвиває відчуття романтики, неповторності, привабливості щоденного буття;
- формування потреби виконувати кодекс правил поведінки через безпосереднє залучення кожного вихованця до ігрового ритуального процесу, що є достатньою умовою комфортного самопочуття особистості в колективі;
- створення умов для самореалізації, діагностики обдарувань особистості за рахунок обов'язкового її включення в різні види навчальної, виробничої, художньої, управлінської діяльності;
- гармонійне поєднання особистісного й колективного, що проявляється в особистості через здатність приймати духовні й матеріальні блага, а також готовність поділитися ними.

А. С. Макаренко сформулював і критерії, що характеризують почуття щастя:

- Віра дитини у власний творчий потенціал і почуття поваги до самої себе.
- Любов до навколишнього світу та вміння трансформувати його за законами краси.
- Любов до людини тощо.

По-п'яте, А. С. Макаренко зумів діяти цілісно – як у структуруванні виховного впливу на дитину, так і в баченні її як особистості.

Таким чином, мету виховання А. С. Макаренко визначає із широких гуманістичних пози-

цій, як процес формування якостей, програмованих суспільством і необхідних для особистого щастя. «Я переконаний, що мета нашого виховання полягає не лише в тому, щоб виховати людину-творця, людину-громадянина, спроможного з найбільшим ефектом брати участь у будівництві держави. Ми повинні виховати людину, яка зобов'язана бути щасливою», – як резюме до першого виокремленого нами контексту звучать міркування мудрого педагога [9, т. 5, с. 312].

Контекст другий – гуманізм теоретичних концепцій А. С. Макаренка. Першим і провідним аспектом цього контексту, що характеризує Макаренка як педагога-гуманіста, є його велика відповідальність за довірену йому справу – виховання підростаючого покоління. Насамперед, це всебічна і глибока обізнаність із концептуальними засадами, характерними для теорії того часу, в тому числі педагогічної. Першим джерелом, що інформує нас про високу теоретичну компетентність А. С. Макаренка, про синтез його наукових знань, є Заява в Центральний інститут організаторів народної освіти, в якій він просить зарахувати його студентом на головне відділення інституту. Зокрема у додатку до заяви «Замість коловівуму» Макаренко констатує про свої знання із різних дисциплін [9, т.1, с. 9-11]. Вони дуже багатогранні, ми ж звернемося до тих, що допомагають з'ясувати окреслену нами проблему. Виокремимо із переліку філософський, соціологічний, біологічний та психологічний аспекти, оскільки саме вони є підґрунтям, на тлі якого чітко вирізняються й погляди А. С. Макаренка:

1. ...Із *філософією* знайомий дуже несистематично. Читав Локка, «Критику чистого розуму» (Канта), Шопенгауера, Штірнера, Ніцше і Бергсона. Із російських дуже добре вивчив Соловйова. Про Гегеля знаю за творами.

2. Читав усе, що є російською мовою, з психології, у колонії сам організував кабінет психологічних спостережень і експерименту, але глибоко переконаний у тому, що науку психологію потрібно створювати спочатку.

3. Із *соціології*, крім соціологічних етюдів вказаних історичних письменників, знайомий із спеціальними працями Спенсера, М. Ковалевського і Денграфа, а також з Ф. де Куланжем і де Роберті.

4. Солідні знання маю в галузі *біології*. Кілька раз перечитував усього Дарвіна, знаю праці Шмідта і Тімірязєва, знайомий з найновішими [проявами] дарвінізму, читав Мечнікова та дещо інше.

Хімію практично не знаю, забув багато реакцій, але загальні положення і найновіша філософія хімії мені добре відома. Читав Менделєєва, Морозова, Рамзая. Цікавлюся радіоактивністю...» [там само].

Незавершений перелік проблем, з якими був обізнаний А. С. Макаренко, що характеризує його як людину, яка прагнула до науки, до втілення знань у галузі педагогіки. Оскільки його прагнення зайнятися безпосередньо наукою не реалізувалося, він щоденно, щохвилино збагачував їх і апробував у межах свого експериментального закладу. Про це засвідчує протокол бесіди з О. Д. Іваненко М. М. Окси (фрагменти із нього (вперше опубліковані), див: Карпенчук С. Г. Синтез у педагогічному досвіді А. С. Макаренка: контекстуальний аналіз: монографія. – Рівне, 2010. – Р. І. – п.п. 1.3).

Зосереджуємо увагу на низці імен учених, які були відомі А. С. Макаренку й не були опубліковані в семитомнику.

Фрагмент 1. «Багато імен учених я і зараз пам'ятаю, хоча про них нічого не написано в енциклопедіях і словниках, які вийшли в нас у країні. Залужний (дуже відомий на той період педагог – С.К.) їх знав, слухав деякі з них лекції, був знайомий з ними. Ось те, що не можна було прочитати, а можна було почути з вуст професора педагогіки, дуже цікавило Антона Семеновича. Пам'ятаю, як вони говорили про істориків педагогіки **М. Демкова і П. Монро**. Їх праці вони найбільше цінували. І Залужний, і Макаренко особисто були знайомі із Демковим. Він працював у Прилуках на педкурсах. Говорили і про **Ващенко** з Біликів, а потім з Полтавського педінституту... Пам'ятаю, як говорили про проблеми комплексного навчання **Г. Моррісон**. Залужний радив використовувати його у навчанні в колонії. Один із вечорів був присвячений **Марії Монтессорі та Богдану Наврочинському**, але високо цінували організацію шкільної системи Наврочинського».

Фрагмент 2. «Макаренко захоплювався діяльністю **В. Науменка** в уряді УНР (міністра освіти) – йдеться про **Володимира Павловича Науменка** (1852 – 1919) – яскравого представника української прогресивної інтелігенції кінця XIX – початку XX століття. Цінне у **В. Науменка** – це значення етнопедагогічного матеріалу для виховання. Хотіла сама дослідити це питання, та все руки не доходять».

Фрагмент 3. «Пам'ятаю також, що Залужний розповідав про лекції **Ф. Бюїсон**, які він слухав в Сорбоні, говорили про **Поліну Кергомар** – її ідея поваги до особистості дитини, **Елен Кей**, у якій особливо виокремлювали врахування нею особистого досвіду в дитини, самостійність, її інтерес. Сперечалися про інтелект мавпи і людини у **В. Келер**, захоплювалися тестами про обдарованість дитини **А. Біне**».

Фрагмент 4. «З психологією і педологією, завдяки Макаренку і Залужному, я також дружила. Мої професори, які дуже цінували Антона Семеновича, такі як **Соколянський, Протопопов, Попов** завжди ставили мою відповідь у приклад, говорили, що я добре самостійно опрацювала матеріал. Макаренко був не одиникий у своїх пошуках. Залужний говорив, що його досвід співпадає з німецьким педагогом **Г. Вінекена**. Залужний читав німецькою мовою про це. Антона Семеновича дуже зацікавив цей досвід, що, пам'ятаю, Залужний навіть робив для Антона Семеновича переклади з якоїсь німецької книги чи журналу».

Фрагмент 5. «Згадували і про **В. Бехтєрева** – вчення про виховання з раннього віку. А якась мова зайшла про методику навчання фізики професора Київського університету **Де Метц Г.**, лекції якого слухав Антон Семенович. У бесідах можна було почути про **Виготського, Зільберштейна та Зільберфарба, Сумцова, Багалія, Трахтенберга та інших**».

Як засвідчує сама Оксана Іванівна, «... уже цей перелік імен, а їх було значно більше, дає уявлення про ерудицію Антона Семеновича. Для вихованців Антон Семенович був ходячою енциклопедією...» (із протоколу).

Долучимо ще імена, про які уже йшлося, – це **Гегель, Фесрбах, Шарден, Ушинський, Вернадський, Кершенштейнер** та ін. Одним словом, такий аналіз підтверджує багатогранну компетентність А. С. Макаренка з усіх галузей наукових знань.

Ще один дуже важливий момент, на чому слід зосередити увагу, – це особлива любов А. С. Макаренка до справи, якою він займався, і прагнення прилучити теорію з її багатогранними концепціями до педагогічної практики.

Як відомо, А. С. Макаренко сам мріяв про те, щоб написати книгу «Педагогіка» й ставився до цієї галузі знання з особливою повагою і, навпаки, вимогливо до тих, хто їх продукував. Ось як він висловлюється у одному із листів про педагогіку до Т. В. Турчанінової: «О педагогике можно много писать грустного и радостного. Радостного потому, что это замечательное, святое и легкое дело! А грустного потому, что никакое дело так не изгадили, не испортили, не забыли, как эту самую педагогику. У меня уже нет берегов для ненависти к тем, кто это сделал...» [10, с. 41].

Давайте звернемо увагу ще на деякі висловлювання А. С. Макаренка у цьому контексті: «У даний час в галузі розробки педагогічних питань... щодо виховання відбувається багато незрозумілого, якщо не сказати більше. Схоластична віддаленість нашої науки від практики, відсутність відповідного наукового методу, гіпотетичність більшості теоретичних положень, перевага форм проповіді, крайня дедуктивність самої логіки наукової роботи і, накінець, ціле море дивовижно живучих пересудів – усе це призводить до того, що в даний час у практиці немає жодного положення, що не викликає сумнів», – ось яку характеристику дає А. С. Макаренко тогочасній теорії педагогіки, що характеризує її як науку [9, т.1, с.82-83].

Чи не є вона актуальною і в нинішніх умовах? Або звернемося ще до одного висловлювання: «... для нас, практичних працівників, навіть важко вирішити, що ж це таке – «педагогічна теорія». До нас приходять нові товариші, які закінчили вуз, які тільки що оволоділи педагогічною теорією, і вони не приносять нічого потрібного, ніякого нового потоку не вливають у наші ріки, що застоюлися. Протягом двох-трьох років вони на наших очах забувають цю саму теорію й поступово привчаються покладатися більше на ерудицію, здоровий глузд і життєвський досвід...» [9, т.1, с. 84]. Це міркування А. С. Макаренка характеризує його як людину, яка хвилюється за педагогічну теорію як підґрунтя для педагогічної практики. Окрім цього, педагог характеризується прогностичністю, далекоглядністю, вмінням мислити перспективно. Його критичні судження не означають, що А. С. Макаренко зневажливо ставиться до педагогічної науки. У такий спосіб він намагається повернути генераторів наукових ідей у галузі педагогіки до педагогічної практики, зосереджуючи увагу на побажаннях, що полягають у наступному:

- проблемам, які є найважливішими для педагогічної практики, присвоїти звання **почесних педагогічних проблем**;
- педагогіку вважати наукою, яка потрібна насамперед практичним працівникам і яка для них спеціально створена;

• щоб те, що називається педагогічною наукою, перебувало в прямому відношенні «... і до нашої революції, і до того, що називається реалізмом... і до індустріалізації, щоби і вся наша робота не сиділа на березі, дивлячись, як мимо нас проноситься широка річка життя...» [там само].

Як бачимо, А. С. Макаренко є істинним взірцем педагога, який інтегрує в своєму педагогічному досвіді масштабні знання з усіх галузей науки й компетенції, пов'язані з педагогічною практикою, і пропагує педагогіку життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Архів А. С. Макаренка. – Інвест, оп. № 80.
2. Второе рождение. Трудовая коммуна им. Ф. Э. Дзержинского. – Харьков, 1932.
3. Кислова Н. Е. Им нужна материнская ласка / Н. Е. Кислова // Воспоминания о Макаренко / сост. : Н. А. Лялин, Н. А. Морозов. – Лениздат, 1960. – 345 с.
4. Концепція 12-річної загальної середньої освіти // Директор школи. – 2002. – №1 (193).
5. Лещенко М. П. Педагогіка і психологія / М. П. Лещенко // Наук.-теор. інформ. журнал АПН України. – 1998. – №1(18). – 256 с.
6. Макаренко А. С. Вибрані твори : статті, лекції, виступи / А. С. Макаренко. – К. : Радянська школа, 1950. – 302 с.

7. Макаренко А. С. Книга для батьків / А. С. Макаренко. – К. : Радянська школа, 1980. – 327 с.

8. Макаренко А. С. Методика виховної роботи / А. С. Макаренко. – К. : Радянська школа, 1990. – 366 с.

9. Макаренко А. С. Педагогические сочинения : в 8 т. / А. С. Макаренко ; сост. : А. А. Фролов, Л. Ю. Гордин, М. Д. Виноградова. – М., 1983-1986.

10. Макаренко педагог, а не писатель // Переписка А. С. Макаренко с двумя читательницами (1938-1939 гг.). – Марбург, 1995. – С. 41.

11. Открытое письмо Ф. Левину // Сочинения : в 7 т. – М., 1957. – Т. 2.

12. Терский В. Н. Вожатый, ты – педагог! / В. Н. Терский. – М. : Молодая гвардия, 1965. – 109 с.

13. Терский В. Н. Игра «Конкурс смекалки в школе». Опыт школы-интерната / В. Н. Терский. – Изд-во АПН РРФСР. – М., 1969.

14. Терский В. Н. Клубные занятия и игры в практике А. С. Макаренко / В. Н. Терский. – М. : Изд-во АПН РРФСР, 1959. – 159 с.

15. Фролов А. А. С. Макаренко: московский период творчества. 1937-1939 гг. Хроника дел и мыслей / А. А. Фролов. – Н.-Новгород, 1997. – 125 с.

Дата надходження до редакції: 29.09.2014 р.

УДК 371.035.3

Іван ЦИМБАЛЮК,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології, педагогіки та корекційної освіти Рівненського ОШПО

СУТНІСТЬ ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ І ОРІЄНТИРІВ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ А. С. МАКАРЕНКА

У статті висвітлено результати аналізу концептуальних підходів до організації трудового навчання й виховання у контексті ідей А. С. Макаренка щодо сутності гуманістичних цінностей і орієнтирів у розвитку особистості.

Ключові слова: гуманістичні цінності і орієнтири, педагогічна спадщина А. С. Макаренка, випереджаючі функції виховання, цілісний розвиток особистості.

В статті представлені результати аналізу концептуальних підходів до організації трудового навчання й виховання в контексті ідей А. С. Макаренка о сутності гуманістических ценностей и ориентиров в развитии личности.

Ключевые слова: гуманистические ценности и ориентиры, педагогическое наследие А.С.Макаренко, опережающие функции воспитания, целостное развитие личности.

Deals with the analysis of conceptual approaches to effective employment training and education in the context of ideas A. S. Makarenko about the nature of human values and guidelines in the development of personality.

Key words: humanistic values and orientations, educational heritage A. S. Makarenko, accelerated function of education, holistic development of the individual.

У сучасних умовах інноваційної освітньої діяльності значного поширення набули різноманітні моделі особистісно орієнтованого трудового навчання й виховання. Однак у них, на нашу думку, недостатньо акцентована увага на ролі соціальної природи людини в освітньому процесі. Водночас відомо, що особистісна орієнтація освіти передбачає її гуманістичну конверсію й відмову від жорсткої орієнтації на виняткове обслуговування потреб